

O različitim vidovima glagolskoga vida¹

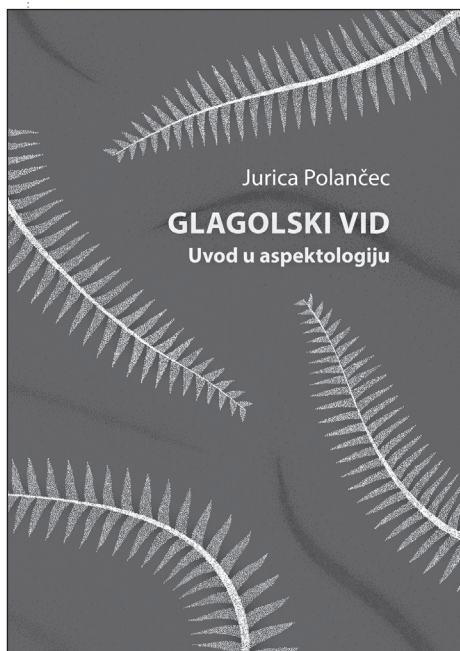
(Jurica Polančec. 2024. *Glagolski vid: Uvod u aspektologiju*. Ibis grafika. Zagreb.)

Kad u hrvatskome jeziku govorimo o tome da glagoli mogu biti svršeni, nesvršeni ili dvovidni, zapravo glagole razvrstavamo s obzirom na kategoriju glagolskoga vida ili aspekta. Iako je riječ o bitnu i neizostavnu dijelu glagolske morfologije i sintakse, dosad u hrvatskoj filologiji nije bilo opsežnijega djela koje bi bilo posvećeno isključivo toj temi. To prazno mjesto popunjeno je 2024. godine, kad je u nakladi Ibis grafike objavljena monografija *Glagolski vid: Uvod u aspektologiju*, koju potpisuje Jurica Polančec, znanstveni suradnik u Odjelu za jezična istraživanja Staroslavenskoga instituta u Zagrebu. Knjiga je rezultat autorova desetogodišnjega proučavanja te jezične pojave, kojom se bavio i u svojem doktorskom radu, stoga ne čudi izvrsna upućenost u središnju problematiku te sustavan pristup njezinu izlaganju. U devet poglavlja definiraju se i detaljno predstavljaju glagolski vid i njemu bliski pojmovi akcionalnosti i akcionsarta te njihovi složeni međuodnosi, a osim mnoštva primjera iz hrvatskoga jezika djelo donosi podatke i iz drugih, većinom indoeuropskih jezika, čime se (hrvatski) glagolski vid stavlja u širi jezični, tipološki okvir. Knjiga je zamišljena kao priručnik i uvod u osnove aspektologije namijenjena ponajprije jezikoslovcima te studentima lingvistike i filoloških usmjerenja, no zbog jasnoće pisanja i razumljiva prikaza ove inače vrlo zamršene teme nedvojbeno će biti zanimljiva i širokomu krugu čitatelja.

HJ: Okosnica je Vaše knjige analiza svima dobro znanoga pojma glagolskoga vida, no iz njezina je naslova vidljivo da je ona ujedno zamišljena kao uvod u zasebno, manje poznato područje jezikoslovlja koje nazivate aspektologijom. Koja bi bila središnja tema aspektologije, odnosno koje sve pojave ona proučava?

JP: Naziv *aspektologija* upućuje nas na *aspekt*, odnosno glagolski vid. Međutim, u ovoj knjizi aspektologija je postavljena mnogo šire jer osim glagolskoga vida obuhvaća još dva povezana pojma: akcionalnost (ili leksički vid) i akcionsart. Razlog za tako široku definiciju leži u opažanju da sva tri pojma (glagolski vid, akcionalnost i akcionsart) imaju veze s vremenskim obilježjima glagolske radnje. Dakle, oni su pojmovno povezani, odnosno intuicija nam govori da su oni nekako srodni. Isto tako, ta su tri pojma izrazito isprepletena tako da je, primjerice, teško doista razumjeti glagolski vid bez akcionalnosti (i obratno),

¹ Ovaj je članak izrađen na istraživačkome projektu *Hrvatski prijedlozi u upotrebi – semantička i sintaktička analiza* (HRPA) (IP-2022-10-6867), koji financira Hrvatska zaklada za znanost i Europska unija – NextGenerationEU. Izneseni stavovi i mišljenja pripadaju samo autoru i ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

a još teže aktionsart bez ostalih dvaju pojmova. Treba biti iskren i priznati da je aspektologiju teško precizno i sažeto definirati, ali nam praktične potrebe nalažu da navedena tri pojma promatramo zajedno i da ih objedinimo jednim nazivom. Odatle i naziv *aspektologija*.

HJ: Iako je opis glagolskoga vida nezaobilazan dio svake gramatike hrvatskoga jezika, u knjizi pokazujete da se njemu često pristupa nesustavno te da u domaćoj i stranoj jezikoslovnoj literaturi vlada poprilična terminološka zbrka. Upravo stoga ustrajete na njegovu jasnome i dosljednome gramatičkom određenju. Što je, dakle, glagolski vid i kako možemo znati postoji li on u nekome jeziku? Postoje li kriteriji kojima se pritom možemo poslužiti?

JP: Glagolski vid u ovoj se knjizi, kao i u većini strane literature, definira kao gramatička kategorija, što znači da je ona obvezna. Obveznost je u načelu jednostavan pojam jer jednostavno označava one kategorije u jeziku koje uvijek moramo izraziti i

kod kojih uvijek moramo načiniti izbor između ponuđenih oblika. U hrvatskome jeziku vid je obvezna kategorija jer ne možemo slobodno birati između svršenoga glagola *otvoriti* i nesvršenoga *otvarati* te uvijek moramo odabrati jedan od njih. U jeziku u kojemu vid ne bi bio obvezna kategorija ili uopće ne bismo raspolagali dvama oblicima ili bismo mogli zamijeniti jedan glagol drugim, pri čemu bi jedan glagol (npr. *otvoriti*) bio tipični oblik, a drugi bi glagol bio fakultativna varijanta s nekim dodatnim značenjem. Takvo što vidimo, primjerice, u njemačkome jeziku, gdje glagol *essen* odgovara hrvatskim glagolima *jesti* i *pojesti*. Nalazimo i glagol *aufessen*, koji naizgled čini par s glagolom *essen*, ali on je fakultativna varijanta s dodatnim značenjem koje je bliže hrvatskomu *izjesti*. To nam govori da u njemačkome nema kategorije glagolskoga vida.

HJ: Hrvatski jezik primjer je jezika u kojemu glagoli mogu iskazivati opreku između svršene radnje (*pročitati*) i nesvršene radnje (*čitati*), što tipološki jest najčešća vrsta vidskoga sustava. Koja je značenjska podloga takvoj opreci? Imate li kakvih savjeta o tome kako u hrvatskome jeziku možemo glagolu točno utvrditi vid i njegov vidski parnjak?

JP: Značenjska podloga opreke *svršeno* – *nesvršeno* definira se na različite, ali u srži slične načine. Najčešći je opis koji svršenost opisuje kao postojanje neke granice, često u obliku neke točke u vremenu (*pročitati* znači završetak radnje čitanja, *zaplivati* znači početak radnje plivanja), a istodobno nesvršenost znači odsutnost granice (*čitati* i *plivati*

radnje su koje teku i nemamo ideju o njihovu početku ni kraju). Točna značenjska razlika između svršenih i nesvršenih glagola često je teško uhvatljiva, ali se nije potrebno na nju oslanjati jer postoje puno konkretniji načini da utvrdimo vid nekoga glagola, pri čemu su istraživanja pokazala da je najlakše pokazati nesvršenost nekoga glagola kroz test pitanjem *Što sada radiš?* ili kroz konstrukciju s glagolom *početi*. Isključivo nesvršeni glagoli mogu biti odgovor na prvo pitanje (*Čitam.* ili *Plivam.*, ali ne i **Pročitam.* ili **Zaplivam.*) i isključivo se nesvršeni glagoli mogu naći uz glagol *početi* (*početi čitati/plivati*, ali ne i **početi pročitati/zaplivati*). Takvi testovi još su jedan dokaz da je glagolski vid u hrvatskome jeziku obvezna, gramatička kategorija.

HJ: Navodite, također, da se slavenski tip glagolskoga vida, prisutan i u hrvatskome, ističe među ostalim vidskim sustavima. Koje su njegove osobitosti u odnosu na tipični vidski sustav s oprekom *svršeno – nesvršeno*? Kakvi još vidski sustavi postoje u jezicima svijeta?

JP: Glagolski vid u hrvatskome jeziku i svim slavenskim jezicima odlikuje to što postoje odvojeni svršeni i nesvršeni glagoli. Dakle, kad uzmemo neki hrvatski glagol, velika većina njih jednoznačno su svršeni ili nesvršeni. Mali broj iznimaka čine dvovidni glagoli, koji ne narušavaju sustav. Međutim, takav tip vidske opreke vidimo samo u slavenskim jezicima. Koliko god nam je to nevjerojatno, nema praktički nijednoga drugog pravog primjera takva tipa vidskoga sustava osim u slavenskim jezicima. Po tome su oni prava rijetkost. Većina jezika koji imaju gramatičku opreku po nesvršenome i svršenome vidu funkcioniraju drukčije. U njima su svi glagoli neutralnoga vida, a svoj vid dobivaju u različitim glagolskim oblicima. Pritom je daleko najčešći slučaj da glagol vid može izraziti samo u prošlim vremenima. Tako je, primjerice, u latinskome i svim romanskim jezicima. U njima su glagolski oblici (vremena i načini) vidski neutralni, a vid razlikujemo samo u prošlosti. Zato je slavenski vid teško usvojiti govornicima neslavenskih jezika jer moraju na vid paziti ne samo u prošlosti, već vidsku opreku moraju poštovati i kod buduće radnje, u imperativu, kondicionalu itd. Osim opreke po svršenome i nesvršenome vidu postoje i jezici s drukčijim oprekama, od kojih nam je najpoznatiji slučaj engleskoga jezika, u kojemu se glagolski oblici dijele po vidskoj opreci *progresivno – neprogresivno* (engl. *continuous* i *simple*).

HJ: Akcionalnost, odnosno leksički vid, opisuje način na koji se glagolska radnja odvija u vremenu. Tradicionalno, glagoli se dijele u pet akcionalnih razreda (na glagole ostvarenja, postignuća, stanja, aktivnosti i semelfaktivne glagole), no nerijetko se ta podjela uvelike oslanja na intuiciju istraživača. Je li navedeni pristup primjeren i dovoljan za opis jezika ili bismo ga mogli prilagoditi i unaprijediti? Možemo li pouzdano odrediti akcionalnost nekoga glagola, tj. glagolskoga značenja?

JP: Navedeni pristup zasigurno je nedovoljan, ali ostaje otvoreno pitanje kako ga unaprijediti. Za istraživanje akcionalnosti nezaobilazna je intuicija izvornoga govornika, ali taj govornik ne bi smio biti sâm istraživač. Stoga je najbolji način rad s drugim izvornim govornicima. Glavna je prepreka u tome što se intuicije koje su potrebne za istraživanje akcionalnosti obično svode na vrlo sitne značenjske nijanse, zbog čega su

takva istraživanja vrlo zahtjevna za ispitanike. Istodobno, istraživač će često doći do zaključka da govornici nemaju jasnu intuiciju o mnogim pitanjima, zbog čega se može reći da je u mnogim slučajevima akcionalnost glagola vrlo teško jasno utvrditi. Bez obzira na to pojam akcionalnosti važan je za aspektologiju i za razumijevanje glagolskoga vida, ali ne treba gajiti iluzije da je riječ o značenjskome obilježju koje je moguće opisati iscrpno i bez ostatka. To se, zapravo, može reći za mnoga obilježja koja se tiču leksičke semantike.

HJ: Posljednja aspektološka kategorija kojom se bavite jest aktionsart, koji obuhvaća značenja povezana s protokom i načinom vršenja glagolske radnje, a koja su iskazana morfološki – afiksima, većinom prefiksima. Možete li ukratko predstaviti povezanost aktionsarta s akcionalnošću i glagolskim vidom? S obzirom na brojne probleme koje spominjete u knjizi, ima li uopće smisla razvrstavati glagole po aktionsartu?

JP: Aktionsart izriče značenja vrlo slična vidu i akcionalnosti te ih katkad nije moguće jasno razgraničiti. Možemo reći da aktionsart funkcionira po uputama koje dobiva od vida i akcionalnosti. Primjerice, aktionsart koji izriče početak radnje, obično prefiksom *za-*, određen je vidom (uvijek je svršen) i akcionalnošću (izvodi se od glagola samo nekih tipova akcionalnosti, tzv. ateličnih). Primjerice, prefiks *za-* od glagola *plivati* načinit će svršeni glagol *zaplivati* i takva je kombinacija moguća zbog akcionalnosti toga glagola, dok glagol drukčije akcionalnosti poput *čitati* ne dopušta takvu kombinaciju te ne postoji glagol **začitati* koji bi značio ‘početi čitati’. Svrstavanje glagola u aktionsarte smisleno je jedino ako istraživač prihvati da takva podjela ne može biti ni konačna ni iscrpna. Zato je najbolje usmjeriti pozornost na aktionsarte koji su vrlo produktivni (npr. aktionsart na *za-*) i obraditi ih detaljnije. Tako bismo znatno doprinijeli aspektološkomu opisu hrvatskoga jezika.

HJ: Brojni zanimljivi primjeri i neodgovorena pitanja o naravi i funkciji glagolskoga vida izloženi u Vašoj knjizi potvrđuju da je riječ o složenoj pojavi o kojoj mnogo toga tek valja dokučiti. Što mislite, u kojemu će se smjeru kretati buduća istraživanja glagolskoga vida i ostalih aspektoloških kategorija, posebice u hrvatskome jeziku?

JP: Odgovor na ovo pitanje vjerojatno je isti bez obzira na područje istraživanja: smjer je kvantitativni uz mnogo veću metodološku rigoroznost. Pod kvantitativnim se podrazumijeva više mogućih smjerova od kojih je najzanimljiviji korpusni pristup, primjerice istraživanjem distribucije glagolskih oblika s obzirom na vid glagola. Tako se na empirijski utemeljen način može steći dobar uvid u značenjska obilježja glagolskih oblika. Važan je i kvantitativni pristup vidskoj tvorbi proučavanjem produktivnosti, posebice se tu ističe prefiksacija glagola, kod koje velik potencijal vidim i u eksperimentalnim pristupima. Naravno, postoji i puno prostora za tradicionalan deskriptivni rad jer mnoge pojave u aspektologiji nikad nisu bile obrađivane i još čekaju svoj opis.

HJ: Autoru zahvaljujemo na sjajnim uvidima te mu želimo uspješno daljnje istraživanje glagolskoga vida.